

Elena Borisova

(Bulgaria, Institute for Literature, Bulgarian Academy of Sciences)

Outlines of the Life and Work of Sofia Yurukova

Abstract: This study explores the life and work of Sofia Yurukova – a translator and publisher who made an important contribution to Bulgarian culture at the beginning of the 20th century. It focuses on the image of the woman, translator, and publisher as revealed in the letters she wrote. The self-portrait of a strong, charming, confident, and erudite woman that emerges from her correspondence fully corresponds to the recollections and letters left by her contemporaries and admirers, which are also examined in the article.

Keywords: Sofia Yurukova, book publishing, archives, memories, letters

Елена Борисова

(България, Институт за литература, Българска академия на науките)

Щрихи към живота и делото на София Юрукова¹

Началото на XX век е динамичен период за развитието и разцвета на българското книгоиздаване. Печатарството се институционализира² непосредствено след Освобождението. В София работят 33 печатници. За периода от Освобождението до 1944 г. излизат 55 851 заглавия на книги и брошури. Между двете световни войни България е сред водещите в Европа по издаване на заглавия. Според Лъчезар Георгиев:

...непосредствено след Първата световна война у нас се налагат нови издателски структури. Едноличните търговски фирми, в които често се включва цялата фамилия, отговарят на развитието на книгоиздаването и утвърждаването на родната книга (Георгиев/Georgiev 2016: 359).

В началото на века България

започва да се запознава откъслечно с постиженията на световната литература. Излиза сборникът „Бисери“ под редакцията на Константин Величков, включващ разкази от Мопасан, Юго, Едгар По (Дамова/Damova 1988: 38).

---

¹ Статията е резултат от работа по проекта „Жените в българската литература и култура – извороведски изследвания, дигитална платформа“, договор с ФНИ № КП-06-Н60/3 от 16. 11. 2021 г. Проектът се ръководи от доц. д-р Людмила Хр. Малинова – Институт за литература, Българска академия на науките.

² За институционализиране на издателската и печатарската дейност може да се говори още през 60-те години на XIX век, но се случва извън България. В Болградската гимназия са създава училищна печатница-издателство под името „Печатница на Българското централно училище – Болград“, която продължава своята дейност до 1884 г. Издадени са около 61 учебници, помагала, христоматии и др. Управители на печатницата са Сава Радулов и Киро Тулешков. Българските издатели и печатари до Освобождението не се задоволяват с обикновени печатници – предпочитат възможностите на издателско-полиграфически комплекси със завършен производствен цикъл. Първи опит в тази посока прави Петко Р. Славейков, който в Цариград организира около вестник „Македония“ издателство и редакция. Разполага със собствена печатница и малка книжарница. В началото на 80-те години на XIX век в Пловдив например функционира Руска окупационна книжарница, пренесена в София (през 1886) и сляла дейността си със софийската Държавна печатница, известна още като Областна. Управител е Нестор Абаджиев, който издава и първото у нас „Ръководство от полезни знания за един печатар-работник“ (вж. Георгиев/Georgiev 2006).

В периодиката също се появяват преводни творби, които Мариана Дамова определя като „сензационна“ литература. Водещи столични и провинциални издатели създават библиотечни поредици.³ Сериозно присъствие в книгоиздателското поле заема издателството на Христо Г. Данов⁴, профилирано в публикуването на учебници, учебни помагала, карти, атласи и др. От печатницата на Хр. Г. Данов израства следващият голям издател – Тодор Ф. Чипев, който през 1891 г. основава собствено издателство. Чипев е първият наш издател, по думите на Лъчезар Георгиев,

издал на голям риск творби на все още утвърждавания се писател Иван Вазов и пръв в родното книгоиздаване, платил значим авторски хонорар⁵, поддържал при това дълголетни творчески и издателски връзки с него (Георгиев/Georgiev 2016: 265).

Издателят поставя акцент върху българските автори (като А. Константинов, Елин Пелин, Димчо Дебелянов, Антон Страшимиров и др.), но публикува и чуждестранни (като Лев Толстой, Максим Горки, Емил Зола, Марк Твен и др.).

Друг пример за успешно издателство в края на XIX и началото на XX век е ИК „Иван Г. Игнатов и синове“. Сред наложилите се на пазара имена на издатели се откроява и това на София Юрукова с поредицата „Мозайка от знаменити съвременни романи“, създадена в рамките на едноименното списание.

Фамилията Юрукови за първи път запознава читателите с автори като Анатол Франс, Марсел Прево и др., превърнали се още тогава в образци на световната литература. Началото е поставено през 1909 г. в Пловдив от София Юрукова (1881–1918) – дъщеря на Данаил Юруков (революционер, политик и общественик) и Теофана Величкова (сестра на Константин Величков, виден общественик и писател).

В настоящата статия ще обърна внимание на отделни моменти от живота и делото на една от видимите в началото на XX в. фигури в книгоиздаването, оставили следи в българското културно пространство. Целта на подобно, макар и фрагментарно, представяне на откъси от живота и дейността на София Юрукова е да се изведе нейният образ на жена и преводачка – такъв, какъвто той е останал в спомени, писма, статии на нейни съвременници и почитатели на делото ѝ. Макар и носещ субективността на носителите на тази памет, възприятието за нейния образ се припокрива с писмата, съхранени в Централен държавен архив („Семеен фонд Юрукови (1852–1960)“, в които Юрукова още от юношеска възраст разкрива своята фина, енергична натура.

***

София Юрукова се ражда и израства в интелектуална среда, в която

---

³ Н. П. Икономов от Варна още преди войните поставя началото на библиотека „Съвременен театър“. Ал. Паскалев става известен с „Всемирна библиотека“ и създава „Куриер“, първата у нас агенция за разпространение и продажба на периодични издания, която предлага и книги на достъпни за читателите цени. Георги Бакалов пуска поредиците „Нова универсална библиотека“, „Знание“ и др. Издателство „Иван Г. Игнатов и синове“ създава библиотеките „Бисери от знаменити романи на всесветската литература“, „Библиотека за всички“ др. (срв. Георгиев/Georgiev 2016.)

⁴ Основано е в Пловдив през 1858 г. под името „Дружествена книговезница“. От 1862 г. носи името „Книгоиздателство Хр. Г. Данов и с-ие“. Издателството има и собствена печатница.

⁵ През 1894 г. Чипев и Вазов сключват авторски контракт за романа „Под игото“. Тиражът е 3000 екземпляра. За романа Вазов получава хонорар от 2500 сребърни лева и още 1500 – за първото издание на третия том от „Повести и разкази“ (вж. Георгиев/Georgiev 2016: 265.)

владее дух на съпричастие към историята и литературата, към европейските културни ценности. Децата⁶, подкрепени от родителите, изучават с успех чужди езици, търсят висока образованост отвъд границите на родината (Гергова/Gergova 1993: 2).

Освен семейството, което се грижи за интелектуалното и духовно ѝ развитие, София е ученичка на Екатерина Карavelова в Девическата гимназия, София. Учителката има немалка заслуга за любовта на младото момиче към литературата.

Бащата, човек с широка култура, работещ в областта на просветата, решава да изпрати своята дъщеря в чужбина. На 16-годишна възраст София постъпва в пансиона „Notre-Dame de Sion“ (1897–1899) в Париж. Запазените „парижки писма“ до нейното семейство, по-специално до брат ѝ Георги, отразяват тревогите и трудностите ѝ по време на обучението, носталгията по родния дом, но и нейната волева натура и ученолюбивост.

Девојката е силно впечатлена от съприкосновението с Париж и Виена. В писмо до Георги за първия град признава, че той я

поразява със своята грамадност, но не може да се похвали нито с чистотата, нито с красотата си (ЦДА, Ф. 954К, оп. 1, а.е. 10/TSDA, F. 954К, ор. 1, а.е. 10: л. 2; 14.10.1897).

Нежеланието на младото момиче да свикне с новата обстановка е подчертано и в друго писмо (от 10.11.1897 г.). В него Париж е представен като изкуствен град и бива сравнен с природните местности, които е свикнала да вижда в България, а студенината на Айфеловата кула е противопоставена на нежно назованата от нея „черквица“ във Владая (10.11.1897: 7). Въпреки трудните емоционални моменти, съпътстващи престоя в Париж, младото момиче за кратко време овладява езика –

От едно съм доволна, че чета френски вече, като български (ЦДА, Ф. 954К, оп. 1, а.е. 10/TSDA, F. 954К, ор. 1, а.е. 10: л. 27; 23.11.1897).

Все по-видим става и афинитетът ѝ към френската литература. Прекарва цялото си време в четене на книги и изучаване на френски и английски език. Увелича се дотолкова, че е смърнена от нейната строга класна:

тя ми направи забележка, че много съм работила и съм се уморявала. Ти, казва, си направила успехи невъобразими, но това може да се отрази на здравето ти и затуй (...) знай, че ще те следя да не работиш много“ (ЦДА, Ф. 954К, оп. 1, а.е. 10/TSDA, F. 954К, ор. 1, а.е. 10: л. 31; 21.02.1898).

Още в „парижките писма“ бъдещата издателка показва целеустременост и силна воля да се развива, подхранвани и от стриктния режим в пансиона. Новата среда допълнително влияе и на възприятията ѝ за мястото на жената в обществото и семейството. В писмо до Георги (от 23.11.1897 г.) изразява недоволство от техния баща. Изтъква две причини: първата е свързана с краткия срок на обучение в чужбина, определен от него, а втората – с отказа му да я изпрати в университет:

Аз не се съмнявам, че татко ще жертвува всичко за нашето образование, но консервативните идеи по отношение на образованието и неговото решение да стоя само две години тук ме смущават (ЦДА, Ф. 954К, оп. 1, а.е. 10/TSDA, F. 954К, ор. 1, а.е. 10: л. 25; 23.11.1897).

Въпреки недоволствата, тревогите, на моменти емоционалните реакции спрямо обстоятелствата и заобикалящата я действителност, София е сред най-добрите ученички в пансиона.

---

⁶ София е второто от пет деца на Данаил и Теофана: Стоян (1879–1903), София (1881–1918), Васил (1882–1957), Георги (1886–1960) и Мара (1890–1973).

Потънала в ежедневието на своето обучение, тя е наясно, че не е далеч времето, когато нейните родители ще ѝ потърсят спътник в живота. Носталгията по родния дом е все така видима, но се прокрадват и опасения относно бъдещето, което предполага, че я очаква, когато се върне у дома:

Защо ли толкоз бързам, какво ли ще правя, като се прибера, мама няма да ми дава да чета, по балове и вечеринки, по-скоро, не знам що ще стане, но аз няма да стъпя. Ще стоя цял ден вкъщи...“ (ЦДА, Ф. 954К, оп. 1, а.е. 10/TSDA, Ф. 954К, оп. 1, а.е. 10: л. 44; 20.08.1897).

Писмото завършва със следните думи:

Кажи не съм ли луда, поне аз намирам, че съм такава, като прочетох горния параграф (ЦДА, Ф. 954К, оп. 1, а.е. 10/TSDA, Ф. 954К, оп. 1, а.е. 10: 44).

Недоволството на София от патриархалните порядки е отразено не само в това писмо. За него споделя и нейната близка приятелка Елисавета Консулова-Вазова. Ето какво пише за нея:

Тя беше цялата устрем. Не можеше нищо да прави спокойно. Когато говореше, цялото ѝ лице гореше, и ръцете ѝ говореха (Консулова-Вазова/Konsulova-Vazova 1935: 6).

И продължава:

...тя не можеше да се помири с положението „момиче за женене“. Нищо по-унизително, казваше тя, от това – да чакаш да те избере някой. А питат ли те дали ти самата намираш някого, върху когото можеш да спреш своя поглед? (Консулова-Вазова/Konsulova-Vazova 1935: 6).

София се връща в България със сериозно за времето си образование. Учителства една година в Търновската девическа гимназия и две години в София. През 1900 г. превежда няколко разказа под редакцията на Константин Величков, които са публикувани в периодичния печат.⁷ През 1903 г. заживява в Пловдив, където се отдава на активна литературна дейност. Сътрудничи на в. „Ден“ и сп. „Библиотека за самообразование“ с преводи на „Коломба“ от Проспер Мериме, „Край огнището“ от Емил Сувестър и др. През 1909 г. участва в конкурс за преводна драма, организиран от директора на Народния театър Пенчо Славейков, и получава премия за превода на драмата „Крадецът“ от Анри Бернщайн. Одобрен за репертоара на Народния театър е и преводът ѝ на драмата на „Глинената къща“ от Емил Фабр. Междувременно превежда и „Много шум за нищо“ на У. Шекспир, както и драматургичния вариант на „Ана Каренина“ от Л. Толстой. Остава и една недовършена драма от пет действия под заглавие „Егоисти“, от които четири са написани.

Още с първите си преводачески изяви тя показва не само умения и усет към езика, но дава заявка, че тази дейност не е дамско хоби, а дълбока потребност и призвание. Сериозният ѝ интерес към преводаческата работа я провокира да превърне тази страст в основен път към интелектуално и духовно развитие. Усетът ѝ към хората я превръща в отличен дипломат и събеседник. Интелигентна, с добри маниери и поглед, изразяващ вътрешна сила и темперамент, София се отдава на своята страст литературата. Нейната харизматична личност покорява мъжкото въображение. В писмо (от 13.08.1917 г.), получено от Мишо Тодоров, е изразена благодарността от изпратения роман на О. Уайлд „Портретът на Дориан Грей“, но и учудване от служебното посвещение – „От преводаческата“.

---

⁷ Едно от периодичните издания, в които София публикува разкази е, сп. „Летописи“, на което Константин Величков е идеолог и редактор. Другото издание е „Ученически другар“.

Нима толкова доверие заслужавам аз. С що това си спечелих?, пише Тодоров (ЦДА, Ф. 954К, оп. 1, а.е. 22/TSDA, F. 954К, оп. 1, а.е. 22: л. 2). И продължава:

Ако видът ви много ми напомня Сафо, защо най-после и психологията ви да ми се види чудна. (...) Ще минат години, много години, докато се изличи от ума ми – черните големи очи, начетен умен поглед, хубава антична забрадка върху лъскави черни коси, тих приличен на тонове на агора глас... (ЦДА, Ф. 954К, оп. 1, а.е. 22/TSDA, F. 954К, оп. 1, а.е. 22: л. 2)

Христо Борина също е запленил от личността ѝ, нейната начетеност и изтънчен вкус. На първата им среща думите ѝ към него са:

Като ви е поканила госпожица, да не си помислите кой знае какво, както обикновено правят мъжете. Касае се само за литература. Нейният звънлив шеговит смях изпълни стаята и изведнъж създаде приятна атмосфера около нас (Борина/Borina 1935: 6).

Позитивните му впечатления са видими. Той я описва като високо интелигентна, образована, с благородство в обноските:

Постоянната усмивка на мургавото ѝ лице изведнъж вдъхваше доверие и предразполагаше. В същото време една иронична запетайка в ъгълчето на тънките ѝ устни налагаше нужната внимателност към нея (Борина/Borina 1935: 6).

Спомените на Хр. Борина за личността на С. Юркова отговарят напълно не само на нейния темперамент, но на начина, по който тя създава и управлява делото на своя живот.

Издателка и преводачка

Замисълът на С. Юркова е да представи на българските читатели, които не владеят чужди езици, библиотека от романи – всеки месец по един – на съвременната европейска литература. Първоначално акцентът е поставен върху френската литература, която преводачката най-добре познава. Средствата за подобно начинание събира със съдействието на близки на семейството, подписали полица за 500 лв.⁸ През първата година на „Мозайка от знаменити съвременни романи“ (1909) пет от 10-те преведени произведения са дело на Юркова. В новото начинание е въввлечена цялата фамилия⁹, а подборът на книги е много внимателен. Георги Юруков споделя, че не са публикували български автори:

...издадохме само Михалаки Георгиев и спомените на баща ни Данаил Юруков. Друга бе целта ни: ние държахме да добием свой образ и да издаваме само изящна художествена литература“ (по Бръзицов/Brazitsov 1976: 99).

Абонатите на поредицата

са повечето хора от средното съсловие, разбира се, на първо място даскали, студенти. А „хайлайфът“ си живееше с „журовете“, покера и бриджа, с „файфоклока“ и коктейлите (по Бръзицов/Brazitsov 1976: 100).

---

⁸ София Юркова получава подкрепа от страна на Никола Бъчваров (началник на отдел в Министерството на земеделието) и Ангел Томчев (адвокат от Брацигово).

⁹ Бащата поема печатането и разпространението на готовите книги, а майката – административната част на работата и кореспонденцията. Братята Васил и Георги участват в избора на заглавия и превеждат; най-малката сестра Мара, завършила в Гренобъл училище за изучаване на френски език, също се включва в преводите.

Успехът на „Мозайка...“ се дължи на старателния подбор, отличната маркетингова стратегия на семейството.¹⁰ Самата София е моторът на работата – в подбора, редактирането, привличането на сътрудници и др.¹¹

По време на Първата световна война романите, публикувани в „Мозайка...“, се превръщат в пристан и за войниците на фронта. Доказват го писмата с изразени чувства на благодарност към съществуването на поредицата. Поручик Райков например отправя към София своята гореща признателност:

Дългите дни в позиционната война са ужасно скучни; обаче аз ги прекарвам извънредно приятно, благодарение на романите, пълни с интерес и поука, идващи от вещата ви ръка. (...) Дълга да ви изкажа най-дълбоката си признателност за приятните моменти, които прекарвам тук на бойното поле, благодарение на вас“ (ЦДА Т954К, оп. 1, а.е. 19/TSDA, Ф. 954К, ор. 1, а.е. 19).

Другото писмо, изпратено от група телеграфисти от фронта, също е изпълнено с възторг от нейната работа, преводи на книги и др.:

Някои от „интелектуалците“ (...), които сега са събрани под покрива на една телефонна станция, ви изпращаме своите горещи, макар и лично неизвестни, желания за Вашето голямо дело (ЦДА Т954К, оп. 1, а.е. 17/TSDA, Ф. 954К, ор. 1, а.е. 17).

В подбраните от телеграфистите думи, въпреки обстоятелствата, прозира истинско възхищение от делото на София Юркова, което показва, че става дума не за поредната частна организация, трупача капитал в началото на ХХ в., а както пишат познати и приятели на семейството, оценките от фронта го и доказват, поредицата е духовен пристан за българското общество в труден период.

София Юркова се справя много добре и с административните дейности. От запазените писма до брат ѝ Георги можем да добием представа както за организацията на преводите в библиотека „Мозайка...“, така и за чисто административни аспекти на работата във връзка с най-общо казано издаването и разпространението на изданията (работата с печатници, книжари, рекламите около новопоявилите се заглавия). В тях прозира и естетическият усет на издателката към цялостната визия на книжното тяло.¹²

Съществено за цялостната визия и стратегия на издателството да се позиционира на пазара е и качеството на преводите. В този аспект София Юркова е силно самокритична. Сред нейните критерии за добър превод са

---

¹⁰ Първият издаден роман е „Господин и Госпожа Моллок“ от Марсел Прево. През следващите 40 години „Мозайка...“ се утвърждава като общоприета мярка на изискан книжовен вкус. Това е период, обхващащ време на мир и войни, на лишения и благоденствие. Издадени са близо 400 заглавия. Над 3000 абонати годишно са най-верните почитатели на издателството.

¹¹ Чрез френските издания „Илюстрацион“ и „Ревю дю Монд“ и водещи издатели семейството следи най-новата френска белетристика. Това са важни канали за набавянето на основна информация и за другите европейски литератури. Подобаващо място заема и италианската литература – Грация Деледа и Луиджи Пирандело, английската – О. Уайлд, Х. Уелс, Томас Харди и др. Всеки нов за публиката автор е представян в предговор към книгата.

¹² Прилагам някои цитати от нейните писма: „Буквите на заглавието са груби. Добре е да се проситнят. Въобще за естетиката Стайков малко се грижи“ (5.05.17); „Да продаваме книгите с 50% отстъпка е все едно да фалираме“ (9.10.17); „Вземи ръкописа от Ветка (...) Колкото за хонорара, дай ѝ сега 350 лв. на кола, особено ако си прави коректурите“ (28.05.17); „Знаеш ли какво ми каза един господин: „Книгите, които дават в „Мозайка“, играят ролята на оригинални произведения, защото нашите белетристи твърде много са ни дали през последните години“ (24.08.17) и др. Вж. ЦДА, Ф. 954К, оп. 1, а.е. 3.

да се превежда „не буквата“, а атмосферата, идеята на произведенията, за да бъдат те достъпни и разбираеми за читателите, за да звучат добре на родния език“ (Дамова/Damova 1988: 39).

Една от амбициите ѝ е да създаде школа за превод, която да следва нейните изискования, прилагани при работата с текстовете.¹³

За сериозното отношение на София към езика и преводите свидетелства кореспонденцията ѝ с Александър Теодоров-Балан. В тях Юркова изразява, освен уважение към дейностите на професора в областта на книжовния език, и „мъчнотиите“, както тя ги нарича, от работата в „Мозайка...“ В архива на Ал. Балан (съхраняван в НА – БАН) са запазени няколко писма от Юркова, но тук ще цитирам едно от тях (02.09.1916 г.), което разкрива проблемите при намирането на адекватни и квалифицирани преводачи. От него става ясно, че Балан е коментирал преводите на „Мозайка...“, както е дал и съвет за заглавието на романа на Л. Толстой „Детство, юношество, младост“. Тя изброява някои от трудностите, с които се сблъсква от самото начало на предприетата от нея работа.

Първоначално нейното намерение е да не допуска посредствени преводи, но действителността е различна:

Оказа се, че преводачите ни, за голяма наша нерадост, са такива, каквито са четците – хора, лишени от култура и желаниа да подкрепят едно дело. Защото, струва ми се, една голяма придобивка за нашата книжнина би била появата на чист български език на такива бисери из чуждите литератури, каквито дава Мозайка (НА – БАН, Ф. 109К, оп. 1, а.е. 685/НА – ВАН, Ф. 109К, оп. 1, а.е. 685: л. 4).

Следват описания на проблематичната кореспонденция с преводачите. За пример дава романа на Йенс Якобсен „Нилс Люне“:

Предложих на един наш млад преводач, който беше превеждал от немски няколко разказа от същия автор. На първото ми писмо той не отговори. След известно време пак му писах (...) Пак не отговори (НА – БАН, Ф. 109К, оп. 1, а.е. 685/НА – ВАН, Ф. 109К, оп. 1, а.е. 685: л. 4).

В писмото си Юркова подчертава, че е предложила преводачът да посочи сума за предложената работа и при двата неуспешни опита да получи ответна реакция от него. Завършва историята за преводите с думите:

Да ви кажа ли как господин Андрейчин отлага две години превода „Les Morts Qui Parlent“ („Мъртвите говорят“) на Вогюе и ми върна книгата, без да се извини дори с две думи? (НА – БАН, Ф. 109К, оп. 1, а.е. 685/НА – ВАН, Ф. 109К, оп. 1, а.е. 685: л. 5).

Това писмо на Юркова разкрива предизвикателствата, с които тя се сблъсква, около издаването на дадена книга, но и измъчващия я въпрос относно познаването на родния език.

Френски език тя учи само три години, но

французи писаха в свое списание за мене: „и всичко това г-жа Юркова ни казва на прекрасен французки език“. Защо не можах да науча за десет години в гимназията българския език? (НА – БАН, Ф. 109К, оп. 1, а.е. 685/НА – ВАН, Ф. 109К, оп. 1, а.е. 685: л. 4).

---

¹³ Възлага преводи както на своите близки, така и на приятели, сред които е Елисавета Консулова-Вазова, Христо Борина и др. Като цяло, преводаческото ядро е съставено от семейството на София – Васил, Георги, неговата съпруга Мария Сеизова и сестрата Мара, но срещаме и имената на видни български писатели и литератори – Константин Величков, Димитър Подвързачов, Фани Попова-Мутафова, Гео Милев, Асен Разцветников и др.

Тя се измъчва, че на български няма издаден речник¹⁴, към който би могла да се обърне за справка:

Не мога обаче да се похваля с източниците, които наши филолози и критици са ни дали. Чудя се де да потърся, за да науча глагола *вещая* българска дума ли е? (НА – БАН, Ф. 109К, оп. 1, а.е. 685/НА – БАН, Ф. 109К, оп. 1, а.е. 685: л. 6).

В Архива на Юрукови е запазено писмо от Александър Теодоров-Балан (Вж. ЦДА. Фонд 954К, оп. 1, а.е. 14), в което той подчертава задоволството от кореспонденцията и моли за разрешение да използва писмото, изпратено от нея на 2 септември 1916 г., в разработки за българския език.

Приложената кореспонденция между Юрукова и Балан разкрива професионалното ѝ отношение към боравенето с родния език; казусите, пред които е изправен преводачът, източниците, които би могъл да използва за справки и др. Доказват и сериозното ѝ намерение да създаде българска школа за превод, което така и не успява да реализира. Покосена е от испански грип и умира едва на 37-годишна възраст, но нейното издателско дело е продължено от цялото семейство.¹⁵

Делото и личността на София Юрукова оставят дълбоки следи у всички хора, докоснали се до нейната енергия, вдъхновение, преведени книги. В статията „Значението на „Мозайка“ Д. Б. Митов акцентира върху просветителската мисия на Юрукова. Отбелязва нейната съществена роля за популяризиране на европейската художествена мисъл и новите литературни направления. Тя представя фигурата на преводачката като жена със солидна литературна култура, със завидна работоспособност и любов към хубавото:

Личността на тази млада жена е обайвала своите близки познати и това обаяние тя е съумяла да пренесе в сърцата и на многобройните си далечни и непознати читатели (Митов/Mitov 1935: 6).

И продължава:

Благодарение на „Мозайка“, която винаги се е отнасяла критически към литературата, българският читател се приобщи към най-доброто в модерното, без да бъде заблуждаван от фокуса на модното“ (Митов/Mitov 1935: 6).

Ст. Н. Коледаров нарича изданието най-големия паметник, който самата София Юрукова си издига (Коледаров/Koledarov 1935: 7). П. Д. Главинов е на мнение, че нейното дело ще остане в българската книжнина, където примерът ѝ е единствен (Главинов/Glavinov 1918: 2). К. Берберова също акцентира върху някои нейни ценни качества, а именно да се вживява в произведенията, да ги анализира – качества, които са по-скоро вродени, отколкото придобити по време на обучението ѝ (Берберова/Berberova 1935: 7).

През 1928 г., 10 години след нейната смърт, списание „Женски свят“ акцентира върху дейността ѝ:

---

¹⁴ В едно от следващите писма (с дата 18.09.1916) Юрукова споделя вдъхновението си от писмо, в което изглежда Балан е писал за намеренията си да издаде речник на българския език. Планът, пише Юрукова, „за съставяне на речник на българския книжовен език ме възхити, особено ако изработката на този речник стане при „стъкмен и уречен“ правопис. За речника българския език (изцяло) ще трябва много време, а ние нямаме засега нито един авторитарен и пълен речник, с ясен и точен стил“ (Вж. НА – БАН, Фонд 109К, оп. 1, а. е 685, л. 10).

¹⁵ Издателството приключва своята дейност през 40-те години на миналия век. Неговите приноси в областта на общественото дело са отречени след 1944 г. С Указ на Министерския съвет от 1948 г. всички частни книгоиздателства се привеждат под общ знаменател и се закриват. С наредба № 3428 на министъра на науката и културата, Вълко Червенков, публикувана в „Държавен вестник“ (бр. 161, 1948), помещението, в които е извършвана издателската дейност, се дават на разположение на Министерството, а инвентарът в тях се изземва.

Всеобщото възхищение от преводите ѝ, от една страна, и горещото усърдие и желание да се запълни една празнина в нашата литература, като същевременно поведе борба срещу зловредната сензационна литература, от друга – пораждат инициативата ѝ да започне в 1909 г. самостоятелно „Мозайка от знаменити съвременни романи“ (ЦДА, Ф. 954К, оп. 1, а.е. 2/TSDA, F. 954К, оп. 1, а.е. 2: л. 2).

Положителните отзиви за София Юрукова както в периодичния печат, така и в спомени на нейни близки, разкриват силна и волева натура, добра преводаческа подготовка и завидни предприемачески качества – решителност и постоянство, бизнес фокус, аналитично мислене и пр. Доказват го и запазените писма до нейния брат Георги (срв. ЦДА, Ф. 954К, оп. 1, а.е. 16) в периода 1917–1918 г., в които двамата обсъждат текущи издателски проекти и задачи – работа с книжарници, печатници, преводи на издания, работа с преводачи и др.

Силна, обаятелна, харизматична и целеустремена, личността ѝ се утвърждава сред патриархално устроеното общество и е доказателство, както Стела Михайлова споделя в надгробната си реч за нея от 1918 г., че

жената има вече неоспоримо право да каже и своята дума по човешките работи (ЦДА, Ф. 954К, оп. 1, а.е. 3).

На дело показва, пише П. Д. Главинов, „какво може една мома с характер и воля“ (Главинов/Glavinov 1918: 2). Юрукова влага целия си жизнен устрем в създаване на духовно пространство за читателите, поддържано с деликатност, финес и иновативно мислене. Тя оставя дълбоки следи в родната култура в началото на ХХ в. със създаването и поддържането на „Мозайка...“ в преломни и трудни за българския народ години.

ЛИТЕРАТУРА

- Берберова 1935: *Берберова, К.* Спомен за София Юрукова. – Литературен глас, № 260, 7 (Berberova 1935: *Berberova, K.* Spomen za Sofiya Yurukova. – *Literaturen glas*, №260, 7).
- Борина 1935: *Борина, Хр.* Работницата. – Литературен глас, № 260, 6 (Borina 1935: *Borina, Hr.* *Rabotnitsata*. – *Literaturen glas*, № 260, 6).
- Бръзицов 1976: *Бръзицов, Хр.* Български книгоиздатели. София: Български писател (Brazitsov 1976: *Brazitsov, Hr.* *Balgarski knigoizdateli*. Sofia: *Balgarski pisatel*).
- Георгиев 2006: *Георгиев, Л.* Българското книгоиздаване. Ретроспекции. Тенденции. Структури. Модели. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“ (Georgiev 2006: *Georgiev, L.* *Balgarskoto knigoizdavane. Retrospektsii. Tendentsii. Strukturi. Modeli. Veliko Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“*).
- Георгиев 2016: *Георгиев, Л.* Книгоиздаването в България (1806–1944). София: АН-ДИ (Georgiev 2016: *Georgiev, L.* *Knigoizdavaneto v Balgaria (1806–1944)*. Sofia: *AN-DI*).
- Гергова 2004: *Гергова, А.* (съст.) Българска книга. Енциклопедия. София: Пенсофт (Gergova 2004: *Gergova, A.* (sast.) *Balgarska kniga. Entsiklopediya*. Sofia: *Pensoft*).
- Гергова 1993: *Гергова, А.* Фамилията. – АБВ, № 30, 2 (Gergova 1993: *Gergova, A.* *Familiata*. – *ABV*, № 30, 2).
- Главинов 1918: *Главинов, П. Д.* София Д. Юрукова. – Заря, IV, № 1563, 2 (Glavinov 1918: *Glavinov, P. D.* *Sofiya D. Yurukova*. – *Zarya*, IV, № 1563, 2).
- Дамова 1988: *Дамова, М.* Позабравеното начало. – София, № 2, 38 (Damova 1988: *Damova, M.* *Pozabravenoto nachalo*. – *Sofia*, № 2, 38).

- Коледаров 1935: *Коледаров, Ст. Н.* Нашите преводачи. – Литературен глас, № 260, 7 (Koledarov 1935: *Koledarov, St. N.* Nashite prevodachi. – Literaturnen glas, № 260, 7).
- Консулова-Вазова 1935: *Консулова-Вазова, Е.* Спомени от детството. – Литературен глас, № 260, 6 (Konsulova-Vazova 1935: *Konsulova-Vazova, E.* Spomeni ot detstvoto. – Literaturnen glas, № 260, 6).
- Митов 1935: *Митов, Д. В.* Двайсет и пет години Мозайка. Значението на Мозайка. – Литературен глас, № 260, 6 (Mitov 1935: *Mitov, D. V.* Dvayset i pet godini Mozayka. Znachenieto na Mozayka. – Literaturnen glas, № 260, 6).

АРХИВИ

- НА – БАН. Фонд 109К, оп. 1, а.е. 685. Във връзка с преводите на сп. „Мозайка“ и пр. (NA – BAN. Fond 109K, op. 1, a.e. 685. Vav vrazka s prevodite na sp. „Mozayka“ i pr.).
- ЦДА. Фонд 954К, оп. 1, а.е. 2. Изрезки от в. „Женски свят“ и сп. „Светлина“ с биографични данни за живота и дейността на София Юркова по случай смъртта ѝ (TSDA. Fond 954K, op. 1, a.e. 2. Izrezki ot v. „Zhenski svyat“ i sp. „Svetlina“ s biografichni danni za zhivota i deynostta na Sofiya Yurukova po sluchay smartta ѝ).
- ЦДА. Фонд 954К, оп. 1, а.е. 3. Надгробна реч на Стела Михайлова по случай смъртта на С. Юркова (TSDA. Fond 954K, op. 1, a.e. 3. Nadgrobna rech na Stela Mihaylova po sluchay smartta na S. Yurukova).
- ЦДА. Фонд 954К, оп. 1, а.е. 10. Писма от София Д. Юркова за следването ѝ в Notre Dame de Sion Париж (TSDA. Fond 954K, op. 1, a.e. 10. Pisma ot Sofiya D. Yurukova za sledvaneto i v Notre Dame de Sion Parizh).
- ЦДА. Фонд 954К, оп. 1, а.е. 14. Писмо от Александър Теодоров-Балан до Юркова (TSDA. Fond 954K, op. 1, a.e. 14. Pismo ot Aleksandar Teodorov-Balan do Yurukova).
- ЦДА. Фонд 954К, оп. 1, а.е. 16. Писма от София Юркова до брат ѝ Георги по организиране преводите на световно известни романи за библиотека „Мозайка“ (TSDA. Fond 954K, op. 1, a.e. 16. Pisma ot Sofiya Yurukova do brat i Georgi po organizirane prevodite na svetovno izvestni romani za biblioteka „Mozayka“).
- ЦДА. Фонд 954К, оп. 1, а.е. 17. Писмо от група телефонисти на бойното поле (TSDA. Fond 954K, op. 1, a.e. 17. Pismo ot grupa telefonisti na boynoto pole).
- ЦДА. Фонд 954К, оп. 1, а.е. 19. Писмо от подпоручик Райков (TSDA. Fond 954K, op. 1, a.e. 19. Pismo ot podporuchik Raykov).